G. V. PLEHANOV, FILOZOF MARXIST

DE

I. DAVIDSOHN

G. V. Plehanov este, fără îndoială, una dintre figurile strălucite ale culturii ruse și mondiale, unul dintre reprezentanții de frunte ai gîndirii marxiste și dintre activiștii de seamă ai mișcării muncitorești internaționale. De la el ne-a rămas o operă vastă și variată în care sînt tratate probleme de cea mai mare însemnătate din cele mai variate domenii: filozofie, economie politică, istoria doctrinelor social-politice, religie și atesim, artă și literatură. În toate aceste domenii, Plehanov a adus o contribuție valoroasă, grație erudiției și talentului său. În desfășurarea activității lui Plehanov, este necesar să deosebim trei momente, trei etape: a) perioada apartenenței lui la narodnicism (1875—1883), b) perioada marxist-revoluționară (1883—1903) și c) perioada alunecării pe poziții oportuniste, perioada menșevică (1903—1918). Lucrările lui cele mai valoroase, acelea prin care opera lui își păstrează valabilitatea și eficiența, sînt cele care aparțin etapei mijlocii, în cursul căreia, ca eminent teoretician marxist, el a desfășurat o vie activitate pentru răspîndirea învățăturii marxiste în Rusia, pentru explicarea și argumentarea principiilor marxismului, pentru apărarea tezelor lui revoluționare împotriva falsificărilor revizioniste și încercărilor de subminare, care s-au produs în sînul mișcării socialiste internaționale sau mișcării socialiste din Rusia. Pentru această activitate, Plehanov și-a cîștigat stima lui Lenin, care, referindu-se la lucrările din perioada marxistă, arăta că operele filozofice ale lui Plehanov trebuie să intre în seria manualelor obligatorii ale comunismului. În comunicarea de față, ne propunem să facem o prezentare succintă a contribuției marxistului revoluționar Plehanov în domeniul filozofiei marxiste, în domeniul materialismului dialectic și materialismului istoric.

În istoria gîndirii filozofice, Plehanov a adus un aport remarcabil, interpretînd cu multă pătrundere și cu un strălucit talent învățătura materialist-dialectică a lui Marx și Engels și aplicînd cu măiestrie tezele marxiste la explicarea căilor dezvoltării sociale din Rusia. Cunoscător profund al izvoarelor teoretice ale marxismului și al condițiilor istorice în care a apărut gîndirea marxistă, el a avut o adîncă înțelegere a marii

revoluții, pe care a săvîrșit-o marxismul în filozofie. În materialismul filozofic marxist el vedea treapta cea mai înaltă atinsă, în dezvoltarea ei istorică, de gîndirea materialistă, expresia filozofică a celei mai înaintate clase a societății contemporane: proletariatul revoluționar. Pentru a ilustra semnificația revoluționară a materialismului filozofic marxist, Plehanov a acordat o deosebită atenție cercetării procesului de dezvoltare istorică a concepțiilor materialiste. Studiile și aprecierile lui referitoare la gînditorii materialiști ai trecutului (Democrit, Lucrețius, Spinoza, Holbach, Diderot, Helvetius, Feuerbach și marii democrați revoluționari ruși) reprezintă un aport deosebit de prețios în această direcție. Prin ele Plehanov a dat o lovitură puternică istoricilor burghezi ai filozofiei, obişnuiți să prezinte într-o lumină falsă gîndirea materialistă și să umbrească semnificația ei în dezvoltarea istorică a filozofiei. Să observăm însă că admirația pentru această gîndire materialistă a trecutului a fost și cauza unor exagerări în interpretările lui Plehanov, unei anumite neînțelegeri a caracterului limitat al concepțiilor unor gînditori ai trecutului, cum au fost Spinoza, Diderot, Holbach sau Feuerbach. O trăsătură caracteristică a materialistului Plehanov este poziția lui militantă, criticismul lui ascuțit. Atacurile lui se îndreaptă cu tărie împotriva idealismului de toate felurile, împotriva idealismului subiectiv al lui Berkaley, Hume, Kant, Fichte, al filozofilor neokantieni și machiști și împotriva idealismului obiectiv al lui Platon, Schelling sau Hegel. Agnosticismul și eclectismul filozofic a fost de asemenea ținta atacurilor lui ascuțite, și articolele lui îndreptate împotriva construcțiilor eclectice ale lui Bernstein, Schmidt și Struve pot fi citate ca exemple. Cu deosebită vigoare s-a ridicat Plehanov împotriva obscurantismului religios, armă folosită de exploatatori pentru subjugarea spirituală a maselor. În numeroase lucrări, materialistul militant Plehanov a dezvăluit esența reacționară a idealismului și religiei, legătura strînsă dintre idealismul filozofic și construcțiile religioase. În lucrările filozofice ale lui Plehanov sînt abordate și tratate în spiritul consecvent al materialismului filozofic marxist problemele esențiale ale filozofiei: problema raportului dintre materie și gîndire, problema legăturii indisolubile dintre materie și mișcare și problemele teoriei cunoașterii, problema cognoscibilității lumii și a adevărului obiectiv. În acest din urmă domeniu însă Plehanov a comis greșeli însemnate. Sub influența negativă a unor poziții idealiste, el a făcut, la un moment dat, concesii teoriei false a hieroglifelor, care contestă senzațiilor noastre caracterul de imagini, considerîndu-le doar ca niște semne, simboluri, hieroglife. O asemenea concepție duce nemijlocit la agnosticism, la concluzii false, opuse gnoseologiei marxiste.

Plehanov a îmbrățișat cu toată convingerea dialectica materialistă a lui Marx și Engels. În lucrările lui din perioada marxistă și în unele lucrări scrise după anul 1903, el s-a dovedit a fi nu numai un fervent adept și apărător al dialecticii, pe care a explicat-o și popularizat-o, ci și un creator plin de originalitate pe făgașul înțelegerii dialectice a realității, prin aplicarea largă, adîncă și multilaterală a legilor și categoriilor dialecticii la interpretarea diverselor aspecte ale vieții sociale. De-a lungul întinsei și variatei lui opere, numeroase probleme din cele mai variate domenii sînt abordate și rezolvate în spiritul fecund al dialec-

ticii. Plehanov a văzut în dialectica materialistă instrumentul de cercetare cel mai adecvat pentru domeniul filozofiei, istoriei, economiei, artei, literaturii. Fără a proceda la tratarea sistematică a problemelor dialecticii, el le-a ilustrat prin prezentarea vie a exemplelor, care constituie modele de aplicare creatoare a metodei. Plehanov a înțeles că meritul excepțional al materialismului lui Marx și Engels rezidă în caracterul lui dialectic, în aceea că, în formula materialismului dialectic, s-a realizat legătura indisolubilă dintre înțelegerea materială a lumii și metoda dialectică de abordare a fenomenelor. Subliniind deosebirea calitativă dintre vechiul materialism premarxist și materialismul contemporan al lui Marx și Engels, el a arătat că acesta din urmă a lichidat mecanicismul și sterilitatea metafizică a celui dintîi, grație înțelegerii procesului istoric al dezvoltării, grație dialecticii, care constituie trăsătura lui esențială. Studiile profunde și originale ale lui Plehanov despre materialiștii premarxiști, relevînd meritele acestor însemnați gînditori progresiști, scot, în același timp, în evidență sterilitatea unor poziții, care, fiind lipsite de o teorie justă a dezvoltării, erau condamnate la inerție. Dialectica a dat aripi materialismului filozofic, deschizînd cîmp liber de manifestare spiritului său revoluționar. Cercetător profund al izvoarelor filozofiei marxiste, Plehanov a acordat o deosebită atenție filozofiei lui Hegel și, în primul loc, dialecticii hegeliene. În aspectul dialectic al construcției filozofice hegeliene vedea Plehanov însemnătatea ei deosebită, iar aportul valoros al lui Hegel la progresul gîndirii filozofice îl vedea în acel sîmbure rațional inclus în dialectica lui, în acea idee fecundă a dezvoltării ascendente. La sfîrșitul veacului al XIX-lea și începutul veacului al XX-lea, cînd filozofii apalogeți ai burgheziei imperialiste întorceau spatele hegelianismului, respingînd tocmai aspectul lui revoluționar, dialectica, Plehanov, fără a uita aspectele negative ale construcției filozofice hegeliene, teoria de esență mistică despre spiritul universal, a insistat asupra conținutului pozitiv al dialecticii, asupra fecundei înrîuriri pe care teoria dezvoltării a exercitat-o asupra mersului înainte al gîndirii filozofice și științifice. Se știe că adversarii marxismului au încercat să conteste orice originalitate lui Marx și Engels, afirmînd că dialectica marxistă nu reprezintă nimic nou față de construcția lui Hegel, că între dialectica marxistă și cea hegeliană se poate pune semnul egalității. Marx însuși a respins cu toată hotărîrea aceste afirmații neîntemeiate, subliniind, într-un text bine cunoscut, opoziția radicală dintre dialectica lui materialistă și dialectica idealistă a lui Hegel, arătînd limpede că concepția lui dialectică reprezintă antipodul concepției hegeliene. Plehanov are meritul de a fi înțeles deplin acest lucru și de a fi apărat cu tărie dialectica materialistă și spiritul ei revoluționar. El a arătat că dialectica hegeliană, înăbușită de sistemul idealist al lui Hegel, era condamnată să-și consume potențele revoluționare în domeniul iluzoriu al gîndirii pure, în eterul abstracțiilor hegeliene, pierzîndu-și eficacitatea, irosindu-și, în bătălii imaginare, virtuțile critice. Făurind dialectica lor materialistă, teoria dezvoltării lumii reale, materiale, Marx și Engels au construit un instrument ascuțit nu numai de cercetare, ci și de transformare revoluționară a realității, în primul loc a realității sociale, un instrument al progresului istoric real. Prin aceasta tocmai aportul lor la dezvoltarea gîndirii filozofice are o semnificație excepțională. Subli-

niind necesitatea negației, pieirii a tot ce-și pierde realitatea în torentul dezvoltării ascendente continue, dialectica materialistă constituie un scandal pentru apărătorii ordinii burgheze, pe care aceștia o prezintă ca fiind veșnică, imuabilă. Folosind dialectica, Marx și Engels au dovedit necesitatea istorică a pieirii capitalismului și biruinței socialismului. Întreaga construcție sociologică a marxismului este pătrunsă de spiritul dialecticii, care, aplicată la realitatea socială, permite înțelegerea caracterului legic al dezvoltării fenomenelor sociale, înțelegerea succesiunii ascendente a diferitelor formații social-economice, pe baza dezvoltării continue a forțelor de producție. Plehanov a avut o justă înțelegere a raportului dintre dialectica hegeliană și dialectica marxistă și a însemnătății saltului calitativ, care s-a realizat prin elaborarea dialecticii materialiste. De pe pozițiile științifice ale dialecticii materialiste, el a combătut concepțiile rigide, metafizice, construcțiile înguste ale eclectismului sociologic burghez, care se întemeia pe o interpretare dogmatică a corelațiilor dintre diferitele laturi ale vieții sociale. Respingînd dogmatismul eclectic și îngustimea metafizică, Plehanov a avut o profundă înțelegere a principiului dialectic al conexiunii universale, care permite desprinderea legăturilor hotărîtoare, esențiale din ghemul complex al interacțiunilor. În lupta împotriva metafizicii și eclectismului, împotriva evoluționismului plat, Plehanov s-a arătat deci a fi un adept fervent al dialecticii materialiste, cu toate concluziile care se desprind din această poziție. Astăzi, cînd apărătorii orînduirii capitaliste, cînd filozofii și sociologii scutieri ai imperialismului încearcă să valorifice din nou vechile cîrpeli metafizice și eclectice împotriva marxism-leninismului, lucrările eminentului marxist rus Plehanov, străbătute de spiritul dialecticii materialiste, își păstrează actualitatea și însemnătatea, ca arme de luptă pentru progresul social. Plehanov a subliniat adevărul legilor dialecticii și a ilustrat prin exemple acțiunea acestor legi, a legii unității și luptei contrariilor, a legii trecerii de la schimbări cantitative la schimbări calitative și a legii negării negației. În explicarea procesului dezvoltării, el a plecat de la faptul că lucrurilor și fenomenelor le sînt proprii contradicții interne, că lupta dintre contrariile interne reprezintă conținutul principal al dezvoltării, că în această ciocnire continuă de forțe antagonice își găsește izvorul întreaga dezvoltare, în toate domeniile realității, că drumul transformării este acela al ascuțirii acestor contradicții, nu al netezirii antagonismelor și împăcării contrariilor, că rezolvarea procesului este lichidarea fenomenului vechi și nașterea fenomenului nou, în sînul căruia se desfășoară în continuare lupta tendințelor opuse, care împinge realitatea naturală și socială spre forme noi, tot mai înalte. Față de legea unității și luptei contrariilor, sîmbure al dialecticii revoluționare, se manifestă cu deosebire ostilitatea ideologilor burgheziei, care se străduiesc inutil să tăgăduiască existența contradicțiilor sau să găsească argumente pentru a „dovedi" posibilitatea concilierii pozițiilor contrare, atenuării contradicțiilor și deci menținerii orînduirii existente. Învățătura dialectică despre unitatea contrariilor și lupta lor i-a permis lui Plehanov să respingă cu succes încercările unor sociologi burghezi, ca marxistul legal Struve, care căuta să tocească ascuțișul revoluționar al dialecticii materialiste, în interesul burgheziei, prin concepția lui falsă și antimarxistă despre atenuarea con-

tradicțiilor și conflictelor de clasă. Plehanov a dat o ripostă hotărîtă vulgarizatorilor, care reduceau mișcarea la un proces de simple acumulări cantitative, la desfășurarea evolutivă continuă, lipsită de orice întrerupere a gradației, de orice salt. Adepții unor asemenea concepții recunoșteau numai în vorbe dezvoltarea, negînd-o în realitate. De pe pozițiile dialecticii materialiste, Plehanov a arătat just raportul dintre evoluție și revoluție, unitatea dialectică a acestor două momente, necesitatea întreruperii dezvoltării gradate prin salturi pregătite de o întreagă perioadă de acumulări cantitative, care duc la schimbări calitative radicale. Vorbind despre dezvoltare în înțelesul dialecticii marxiste, Plehanov spunea: „Ca mare revoluționar, Marx nu numai că nu a dat uitării evoluția, ci, dimpotrivă, a descoperit multe din legile ei importante. În marxism istoria dezvoltării omenirii ni se înfățișează, pentru prima oară, ca un tablou armonios, lipsit de fantastic". „Marx — spune el — a fost primul care a arătat că *evoluția economică duce la revoluții politice*. Datorită lui mișcarea revoluționară contemporană a căpătat un scop clar determinat și o bază teoretică precis elaborată" (Plehanov, *Opere*, vol. III, p. 48). Învățătura dialecticii marxiste despre unitatea și lupta contrariilor și despre trecerea de la schimbări cantitative la schimbări calitative prin salturi a fost folosită de Plehanov în lupta împotriva denaturărilor revizioniste ale lui Bernstein, care, părăsind terenul marxismului, teoria luptei de clasă și revoluției proletare, a ridicat steagul trădării revizioniste, vorbind despre posibilitatea integrării pașnice a capitalismului în socialism.

Plehanov a văzut în negarea negației o lege de bază a dialecticii, al cărei specific constă în aceea că pune în lumină relația dintre vechi și nou, dintre latura conservatoare și cea revoluționară a lucrurilor și fenomenelor, arătînd drumul ascendent al dezvoltării. În legătură cu aceasta, e locul să amintim că Plehanov are meritul de a fi dat răspunsul cuvenit unor dușmani ai marxismului, ca narodnicul Mihailovski, care atacau dialectica marxistă, pornind de la semnificația denaturată a legii negării negației. Mihailovski învinuia pe Marx de faptul că ar fi folosit în manieră arbitrară triadele hegeliene, pentru a desprinde astfel concluzii revoluționare, cu privire la dezvoltarea socială. Luînd apărarea dialecticii marxiste, Plehanov a arătat foarte just că Marx nu introduce realitatea în tiparele triadelor, că specificul metodei lui constă în abordarea concretă și multilaterală a fenomenelor sociale. Forța materialismului istoric nu rezidă în referiri la triadă, ci în studierea științifică a procesului istoric. Folosirea dialecticii materialiste nu înseamnă ignorarea faptelor, precum, în manieră tendențioasă și falsă, afirma dușmanul marxismului, Bernstein, ci, dimpotrivă, se întemeiază pe studiul lor profund și multilateral. Ea pornește de la fapte concrete, considerînd că adevărul este totdeauna concret.

Subliniind aspectele pozitive ale poziției lui Plehanov față de problemele dialecticii, e necesar să amintim că am avut în vedere atitudinea lui în perioada anterioară anului 1903, alunecării lui spre menșevism. După această dată, necesitatea de a găsi argumente și justificări pentru o poziție politică falsă, l-a determinat adesea pe Plehanov menșevicul să se abată de la tezele dialecticii materialiste, să aprecieze evenimentele din punctul de vedere al unei metafizici dogmatice sau să recurgă la arti-

ficii, care transformau dialectica științifică în sofistică. Toate acestea însă nu pot anula meritele lui Plehanov marxistul, din perioada premenșevică, a teoreticianului profund și original, care, entuziasmat de dialectica materialistă a lui Marx și Engels, a folosit-o cu vigoare pentru explicarea vieții sociale rusești, văzînd în această metodă, ca și Herzen, o adevărată algebră a revoluției, un instrument ascuțit de înțelegere și transformare revoluționară a acelei realități sociale, în direcția socialismului.

În lucrările lui Plehanov au aflat o strălucită expunere și o rezolvare profundă problemele materialismului istoric. Problematica socială a stat în centrul preocupărilor eminentului marxist rus. În cercetarea și tratarea chestiunilor sociale, el s-a afirmat ca un gînditor marxist multilateral și erudit, ca un adept ferm și un mînuitor iscusit al dialecticii materialiste. Concepțiile sociale ale lui Plehanov, ideile lui privitoare la problemele legate de dezvoltarea socială în genere și de dezvoltarea societății ruse în special se găsesc expuse într-un mare număr de lucrări. Dintre acestea vom aminti pe cele mai cunoscute: *Socialismul și lupta politică* (1883), *Divergențele noastre* (1885), *Augustin Thierry și concepția materialistă a istoriei* (1895), *Despre concepția materialistă a istoriei* (1897), *Cu privire la problema rolului personalității în isteorie* (1898), *Chestiunile fundamentale ale marxismului* (1908), *Contribuții la problema dezvoltării concepției moniste asupra istoriei* (1896). Aceasta din urmă reprezintă cea mai însemnată contribuție filozofică a lui Plehanov. Lenin a subliniat valoarea acestei lucrări strălucite și prețuirea deosebită de care s-a bucurat, arătînd că ea a servit la educația unei întregi generații de marxiști ruși. Precum se vede, activitatea lui Plehanov în domeniul cunoașterii vieții sociale a cunoscut cea mai largă și mai rodnică dezvoltare tocmai în perioada în care gînditorul s-a situat ferm pe pozițiile marxismului revoluționar. După 1903, alunecarea lui pe pozițiile menșevismului a avut drept urmare îndepărtarea de la linia marxistă în problemele social-politice, manifestarea unor concepții eronate în chestiunile legate de lupta proletariatului, de tactica și strategia clasei muncitoare. Lucrarea amintită mai sus, *Contribuții la problema dezvoltării concepției moniste asupra istoriei*, remarcabilă prin rigoarea științifică, marxistă și prin bogăția ideilor, constituie o realizare deosebit de valoroasă în literatura marxistă universală. Consacrată fundamentării concepției materialiste a istoriei, ea a însemnat o lovitură puternică aplicată sociologiei burgheze în general și sociologiei subiectiviste a narodnicismului în special. Analiza critică a concepțiilor premarxiste, a poziției gînditorilor materialiști francezi din secolul al XVIII-lea, a construcțiilor socialiștilor utopici și istoricilor burghezi ai restaurației, a concepțiilor idealiștilor clasici germani, scoate în evidență ideea fundamentală că, în perioada premarxistă, legile dezvoltării sociale au constituit un domeniu necunoscut și că este meritul excepțional al marxismului de a fi descoperit legitatea vieții istorice, de a fi construit o teorie riguros științifică despre dezvoltarea socială, de a fi transformat astfel istoria într-o știință adevărată. Descoperirea materialismului istoric a însemnat o revoluție de o excepțională însemnătate. Plehanov subliniază zădărnicia încercărilor pe care le fac filozofii și istoricii burghezi de a ascunde sau diminua valoarea descoperirii lui Marx. Răspunzînd atacurilor neîntemeiate ale

narodnicilor, care afirmau că tezele materialismului istoric nu se bucură de verificarea și confirmarea faptelor, el arată că, dimpotrivă, aceste teze își găsesc cea mai deplină confirmare în analiza fenomenelor sociale. Lucrările lui Marx constituie exemple elocvente de confruntare a principiilor materialismului istoric cu materialul viu al datelor realității sociale. Folosind interpretarea științifică a materialismului istoric, Plehanov scoate la iveală lipsa de consistență atît a pozițiilor subiectiviste cît și a celor fataliste.

Dacă sociologii subiectiviști atribuie întreaga dezvoltare istorică activității personalităților și tăgăduiesc legitatea procesului istoric și opera creatoare a maselor, adepții fatalismului tăgăduiesc orice contribuție creatoare a maselor, a claselor sociale, a partidelor și conducătorilor, în dezvoltarea socială, susținînd că aici totul decurge de la sine, în afara participării conștiente a oamenilor. Situîndu-se pe poziția științifică marxistă, Plehanov arată că istoria socială este opera maselor, a claselor sociale, care o făuresc în condiții determinate de acțiunea legilor obiective. În același timp, el arată și ce trebuie să înțelegem prin activitatea istorică a personalităților. Studiului acestei probleme Plehanov i-a consacrat una dintre lucrările lui bine cunoscute: *Cu privire la rolul personalității în istorie*. Personalitățile sînt oameni înzestrați cu o putere de înțelegere mai mare decît aceea a celorlalți, care văd mai repede și mai departe decît ceilalți drumul obiectiv al evenimentelor istorice. Forța lor constă în faptul că, prin activitatea lor, exprimă voința și interesele unui anumit grup social, unei anumite clase. Prin personalitățile istorice se exprimă necesitatea istorică. Personalitățile acționează în direcția cerințelor legilor obiective. „Un om mare — spune Plehanov — este mare, nu pentru că însușirile lui personale dau marilor evenimente istorice fizionomia lor proprie, ci pentru că el este dotat cu însușiri, care îl fac mai capabil decît toți ceilalți de a răspunde marilor nevoi sociale ale timpului său, nevoi generate de cauze generale și particulare". Orice încercare de a se opune mersului legic se soldează cu eșecul, cu prăbușirea. În marile personalități și-au găsit expresia nevoile arzătoare ale dezvoltării istorice. Numai în măsura în care, înțelegînd aceste nevoi și aspirațiile maselor, acționează în această direcție, oamenii mari se realizează ca atare și pot juca astfel un rol însemnat în istoria socială, ai cărei principali făuritori rămîn masele populare, producătorii de bunuri materiale. Plehanov definește foarte exact locul și rolul personalității, atunci cînd arată că „este un erou, dar nu un erou în sensul că ar putea opri sau schimba desfășurarea firească a lucrurilor, ci în sensul că activitatea lui este expresia conștientă și liberă a acestei desfășurări necesare și inconștiente. În aceasta — spune el — constă importanța lui, în aceasta constă puterea lui. Dar aceasta are o importanță uriașă și o putere colosală" (Plehanov, *Opere,* vol. VIII, p. 305). Dușmanii marxismului prezintă de multe ori materialismul istoric ca un fel de fatalism economic, care nu mai lasă nici un loc activității libere și conștiente a omului. Plehanov a dezvăluit caracterul fals al acestei poziții tendențioase, arătînd limpede rolul excepțional de însemnat pe care concepția materialistă a istoriei îl atribuie factorului subiectiv, maselor, claselor și conducătorilor, în desfășurarea evenimentelor sociale. Nimic nu este mai străin concepției marxiste despre viața istorică decît ideea falsă a mersului de la sine, a desfășurării automate a lucrurilor. Materialismul is-

toric, luminînd drumul dezvoltării sociale, oferind proletariatului o perspectivă limpede și definind clar scopul luptei lui revoluționare, cheamă clasa muncitoare și masele populare la luptă pentru atingerea țelurilor fixate. Marea lui forță constă în aceea că este teoria științifică a clasei celei mai înaintate a societății contemporane, teoria care, exprimînd în maniera cea mai clară necesitatea economică, interesele economice hotărîtoare ale clasei muncitoare, este în stare să pună în mișcare masele celor exploatați, să le mobilizeze, să le ridice la luptă împotriva rînduielilor vechi, pentru înnoirea socială. Plehanov a pus un accent deosebit pe însemnătatea teoriei revoluționare, arătînd că „fără teorie revoluționară nu poate exista mișcare revoluționară, în adevăratul sens al cuvîntului" (*Opere,* vol. II, p. 71). În Rusia de la sfîrșitul veacului al XIX-lea, în care falsii prieteni ai poporului, narodnicii, răspîndeau ideile lor eronate și reacționare despre pretinsul drum propriu de dezvoltare necapitalistă a acestei țări, lucrările marxistului Plehanov au împrăștiat ceața răspîndită de acești sociologi improvizați și au adus clarificarea necesară. În vreme ce narodnici ca Mihailovski și Voronțov priveau cu dispreț teoria marxistă și afirmau că este vorba de o schemă pe care, în manieră necritică și arbitrară, marxiștii încercau s-o aplice Rusiei, Plehanov a arătat că metoda folosită de marxism este aceea a analizei concrete a faptelor reale și că tocmai această analiză a realității dovedea, în manieră neîndoielnică, faptul că Rusia s-a angajat de mult pe drumul dezvoltării capitaliste, că economia orășenească și agrară a Rusiei prezenta elementele clare ale unei dezvoltări capitaliste, că descompunerea comunei sătești se producea în virtutea forțelor interne ale acestei dezvoltări, prin afirmarea economiei bănești și producției de mărfuri, prin dezvoltarea relațiilor capitaliste în lumea satului rus. Lucrarea lui Plehanov *Divergențele noastre* conține un bogat material faptic, date statistice precise, care ilustrează adevărul tezelor marxiste și caracterul fantezist al speculațiilor narodnice despre drumul propriu al Rusiei, diferit de acela al Occidentului. Rusia se dezvolta în conformitate cu legile economiei capitaliste, în vreme ce ideologii narodnicismului, în construcțiile lor subiectiviste, își închipuiau că pot opune voința lor și dorințele lor acțiunii legilor obiective. Marxistul Plehanov sublinia caracterul legic al dezvoltării sociale, faptul că legile obiective ale acestei dezvoltări nu-și au rădăcina în conștiința oamenilor, ci în natura relațiilor sociale, relațiilor de producție, în care, în mod necesar, oamenii intră, pe diferitele trepte de dezvoltare a forțelor lor de producție. Datoria sociologului este de a descoperi aceste legi, de a explica necesitatea istorică și nu de a construi sisteme arbitrare, întemeiate pe dorința subiectivă de a impune istoriei un curs, care nu corespunde desfășurării legice. Arătînd că legile istorice se manifestă cu aceeași necesitate obiectivă ca și legile naturii, Plehanov insistă, în același timp, asupra faptului că se comite o greșeală gravă, cînd se încearcă explicarea fenomenelor sociale cu ajutorul legilor naturii. Subliniind deosebirea dintre legile sociale și cele ale naturii, el arată că, în domeniul vieții sociale, acționează legi specifice, legile sociale, că ele determină cursul evenimentelor istorice, care n-ar putea niciodată să fie înțelese cu ajutorul legilor biologice sau fizice. Explicînd teoria marxistă a dezvoltării sociale, Plehanov a apărat-o cu vigoare nu numai împotriva

narodnicilor, ci și împotriva altor dușmani ai marxismului, constructori de teorii idealiste, false, cu ajutorul cărora încercau să submineze materialismul istoric. În chip deosebit a dovedit Plehanov lipsa de consistență a cunoscutei teorii eclectice a factorilor, ai cărei adepți se situau pe poziția unei interdependențe abstracte și, ocolind elementul hotărîtor al dezvoltării, lăsau, în fond, fenomenele sociale fără explicație. De pe pozițiile materialismului istoric, Plehanov a indicat ca element hotărîtor al procesului social modul de producție a bunurilor materiale necesare existenței oamenilor. El a subliniat relația dialectică dintre baza economică și suprastructura societății, generată de bază. Pornind de la analiza condițiilor vieții materiale a societății, el s-a ocupat și de însemnătatea factorului geografic. În această problemă, cele mai multe formulări din lucrările lui arată o înțelegere justă, marxistă a lucrurilor. O formulare foarte clară găsim în lucrarea *Istoria gîndirii sociale ruse* din anul 1914. El subliniază aici ideea că influența mediului geografic se exercită numai prin mijlocirea relațiilor sociale și că mediul geografic poate determina numai o grăbire sau încetinire a dezvoltării forțelor de producție. Trebuie totuși să amintim că, în unele lucrări, Plehanov se situează pe poziții greșite, prezentînd într-o manieră exagerată rolul factorului geografic, pe care îl arată ca element oarecum determinant al dezvoltării forțelor de producție. În lucrările lui Plehanov, un loc deosebit de important se atribuie studiului formelor conștiinței sociale, genezei, dezvoltării lor și rolului lor în viața istorică, rolului ideologiei în dezvoltarea socială. Făcînd o ascuțită critică diverselor poziții idealiste, cum este, de pildă, așa-zisa teorie a filiației ideilor, care reduce procesul dezvoltării ideologice la un proces de dezvoltare lăuntrică a gîndirii, în afara oricăror înrîuriri ale lumii externe, Plehanov a dat problemei soluția științifică, marxistă, arătînd că materialismul istoric explică nașterea și dezvoltarea conștiinței sociale și formelor ei, pornind de la existența socială, de la condițiile vieții materiale a societății, de la modul de producție a bunurilor materiale, de la dezvoltarea economică a societății. În studiile sale consacrate istoriei ideologiei, Plehanov a dovedit o profundă înțelegere marxistă a interdependenței dialectice dintre baza economică și elementele ideologice ale suprastructurii, dintre existența socială și conștiința socială, subliniind și rolul determinant al existenței sociale și relativa independență a formelor ideologice și interacțiunea acestor forme. Respingînd mecanicismul pozițiilor vulgarizatoare, ce raportau, în manieră nemijlocită, dezvoltările ideologice la dezvoltarea forțelor de producție, marxistul Plehanov arăta că o asemenea concepție îngustă nu are nimic comun cu esența materialismului istoric, care niciodată n-a afirmat că factorul economic este unicul factor, ci l-a prezentat ca fiind elementul determinant, în ultimă analiză. În consecință, numai o luare în considerare a tuturor interdependențelor și a relativei independențe în dezvoltarea diferitelor forme ale conștiinței sociale ne poate oferi o înțelegere justă a procesului ideologic. Problemele complexe legate de studiul formelor ideologice nu pot fi soluționate just decît dacă ținem seama de faptul că schimbările la nivelul producției se reflectă nu nemijlocit în schimbările ideologice, ci prin intermediul bazei, că însăși această relație mediată este influențată puternic de lupta de clasă, de instituțiile politice și juridice existente.

Dintre formele conștiinței sociale, Plehanov s-a oprit în chip deosebit asupra religiei și artei. Studiile lui consacrate istoriei religiei și ateismului reprezintă contribuții valoroase de analiză științifică marxistă. Plehanov a întemeiat considerațiile lui pe un vast material de fapte și s-a referit la o întreagă varietate de probleme. Ca marxist, el a scos la iveală adevărata esență de clasă a religiei, instrument de înrobire spirituală folosit de exploatatori, și s-a manifestat ca un ateu consecvent și intransigent, demascînd toate încercările de a înșela proletariatul cu otrava concepțiilor religioase. În lupta împotriva înșelăciunii religioase, el s-a situat pe poziția marxismului, pe poziția ateismului proletar, și a subliniat opoziția marxismului față de orice formă a ideologiei religioase. În lucrările sale, el a acordat o deosebită atenție doctrinelor ateiste din trecut și a apreciat în chip deosebit pozițiile ateiste ale materialiștilor francezi din secolul al XVIII-lea. Distins teoretician al ateismului proletar, Plehanov considera că lupta activă împotriva religiei și neacceptarea nici unui compromis cu religia reprezintă o necesitate imperioasă pentru partidul clasei muncitoare și pentru ideologii ei. Critica pe care Plehanov a făcut-o, de pe pozițiile gîndirii marxiste, religiei și-a păstrat actualitatea. Lucrările lui privitoare la religie reprezintă contribuții valoroase la dezvoltarea științei marxiste, prin profunzimea vederilor, bogăția informației și ținuta de combativitate principială.

Plehanov a desfășurat o largă și multilaterală activitate în domeniul esteticii și al criticii literare, fiind un cunoscător erudit al problemelor artei și literaturii. Prin considerațiile lui profunde privitoare la originea și natura artei, la rolul ei social, la valoarea ei cognitivă și educativă, el a contribuit din plin la constituirea ca știință a esteticii marxiste, aplicînd în chip strălucit tezele materialismului istoric la studiul fenomenului estetic. Pășind pe calea deschisă de marii democrați revoluționari, Belinski și Cernișevski, teoreticieni eminenți ai artei realiste, Plehanov a construit o teorie științifică a esteticii înălțată pe fundamentul marilor adevăruri ale marxismului. El a arătat că arta este strîns legată de problematica socială, de viața socială, de lupta de clasă din sînul societății. „Producțiile artistice — spune el — sînt fenomene sau fapte născute din raporturile sociale. Odată cu transformarea raporturilor sociale, se transformă gusturile estetice ale oamenilor și, în consecință, producțiile artiștilor". Pentru Plehanov, realitatea, viața reală însăși, reprezintă temelia adevăratei arte, principala ei sursă, iar fidelitatea în redarea realității, veridicitatea cu care este redată realitatea constituie elementul esențial de apreciere a operei de artă. Ideea centrală a construcției lui estetice este aceea a condiționării sociale și a naturii de clasă a artei, aceea că diferitele clase sociale au concepții diferite despre frumos, nutresc idealuri estetice deosebite, în funcție de condițiile economice concrete ale existenței lor. Plehanov avea o idee înaltă despre valoarea cognitivă a marei arte realiste și despre marele ei rol educativ, despre misiunea artei de a promova ceea ce este nou și progresist în viața socială, de a sluji progresul social. Analiza marxistă a lui Plehanov a respins toate încercările de vulgarizare. Arătînd dependența artei, ca formă a conștiinței sociale, de existența socială, el a insistat, în același timp, asupra independenței relative a artei și asupra legilor ei proprii de dezvoltare. Valorile pe care

marea artă le realizează au o existență mai îndelungată decît condițiile materiale în care, în ultimă analiză, ele își au izvorul. Plehanov a arătat inconsistența poziției vulgarizatoare, care încerca să stabilească o legătură nemijlocită între artă și producție. El a pus în lumină caracterul complex al legăturii dintre diferitele aspecte ale artei și condițiile vieții materiale, și elementele existenței sociale. Îndepărtînd construcțiile false ale vulgarizatorilor, schemele lor simpliste, Plehanov și-a îndreptat, în același timp, atacurile viguroase împotriva esteticii idealiste, împotriva falselor concepții subiectiviste ale narodnicilor și, mai tîrziu, împotriva curentelor idealiste, decadente ale esteticii burgheze contemporane, expresie a descompunerii societății capitaliste. Lucrările lui consacrate criticii decadentismului modernist reprezintă un aport deosebit de prețios la opera de promovare a unei arte realiste, sănătoase, unei arte pline de un bogat conținut de idei și slujitoare a progresului social. În anii reacțiunii, care a urmat înfrîngerii primei revoluții burghezo-democratice din Rusia (1905—1907), Plehanov a luat atitudine fermă împotriva încercărilor idealiste, burgheze, de a degrada arta prin practica unui estetism fals și reacționar. Construcția estetică a lui Plehanov are, fără îndoială, și lipsuri însemnate, rezultînd dintr-o insuficientă înțelegere dialectică a lucrurilor. Dar, în liniile ei esențiale, contribuția lui Plehanov în domeniul teoriei artei și literaturii are semnificația unei deosebit de însemnate activități de deschizător de drumuri în cîmpul esteticii marxiste, disciplină care cunoaște, sub influența dezvoltării sociale și științifice, un progres neîntrerupt.

Pentru o justă înțelegere a contribuției pozitive a lui Plehanov la fundamentarea concepției materialiste a istoriei și socialismului științific și la explicarea și răspîndirea marxismului în Rusia, trebuie să subliniem faptul că, într-un număr însemnat de lucrări din perioada care a precedat trecerea lui pe pozițiile menșevismului, el a enunțat cu claritate ideea dictaturii proletariatului. Ceva mai mult, e cazul să spunem că lui i se datorește prima tratare a acestei probleme în literatura social-democrată rusă. Ideea necesității istorice a dictaturii proletare apare net chiar în prima lui lucrare marxistă *Socialismul și lupta politică* (1883), unde se afirmă că realizarea sarcinilor revoluției economice de către proletariat este legată de dominația lui de clasă, de dictatura lui. In același timp se arată că însăși această dominație politică nu poate fi menținută și asigurată împotriva loviturilor reacționare decît prin folosirea hotărîtă a puterii de stat. Plehanov precizează în următorii termeni sarcinile dictaturii proletare: „Înțelegînd condițiile eliberării sale și maturizîndu-se în vederea acestui fapt, proletariatul va lua puterea de stat în propriile sale mîini, pentru ca, după ce îi va zdrobi pe adversarii săi, să organizeze viața socială nu pe bazele anarhiei, care, desigur, i-ar aduce alte nenorociri, ci pe baza panarhiei, care ar permite tuturor membrilor adulți ai societății să participe nemijlocit la discutarea și rezolvarea treburilor obștești". În această perioadă Plehanov opunea ideea marxistă a dictaturii proletariatului falsei concepții a narodnicilor. Nu este mai puțin adevărat însă că, devenind menșevic, după 1903, el a evitat, în lucrările lui din această epocă, să se refere la problema dictaturii proletariatului și la aceea a legăturii dintre revoluție și puterea de stat. În felul acesta, el a făcut concesii spiritului oportunist, depărtîndu-se de linia marxismului.

În legătură cu lupta proletariatului pentru putere, Plehanov are, de asemenea, marele merit de a fi susținut necesitatea făuririi partidului propriu al clasei muncitoare și de a se fi ridicat împotriva acelora care se opuneau înființării partidului, în primul loc împotriva economiștilor. Respingînd argumentele acestor oportuniști și încercările lor de a limita activitatea proletariatului la lupta economică, Plehanov a arătat primejdia pe care o prezenta această concepție pentru clasa muncitoare și a demonstrat necesitatea luptei politice. Se știe că el a acționat alături de Lenin în vederea constituirii partidului și că a avut partea lui de contribuție în alcătuirea proiectului de program al P.M.S.D.R. Se știe, de asemenea, că, în legătură cu anumite puncte de vedere, care constituiau îndepărtări de la linia revoluționară a marxismului, el a fost cu severitate criticat de Lenin.

Una dintre problemele esențiale ale situației din Rusia, la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, era, fără îndoială, problema țărănească și aceea a alianței proletariatului cu țărănimea în revoluția care se anunța. Plehanov a abordat, în multe din lucrările lui, această problemă, dar ideile lui privitoare la țărănime și la posibilitățile ei revoluționare dovedesc că el n-a avut o înțelegere justă, marxistă a lucrurilor. În problema țărănească, el a avut, mai ales în perioada menșevică a activității sale, o atitudine greșită, de esență oportunistă. Nesocotind situația deosebită, specifică a țărănimii din țările care, în epoca imperialismului, păstrau încă în structura economiei lor agrare rămășițe feudale, subapreciind energia revoluționară de care erau capabili țăranii, Plehanov vedea în țărănime o masă amorfă, înapoiată, politicește indiferentă și destinată prin aceasta să fie suportul despotismului țarist, sprijinul autocrației. Străin înțelegerii dialectice a procesului revoluțiilor burghezo-democratice din epoca imperialismului, menșevicul Plehanov, folosindu-se de analogii false și confundînd dezvoltarea revoluției din Rusia cu aceea a revoluțiilor burgheze din Occident, din veacurile al XVIII-lea și al XIX-lea, considera burghezia drept aliatul firesc al proletariatului în revoluția burghezo-democratică din această țară. Referindu-se la poziția diferitelor clase sociale din Rusia față de revoluție, el ajungea la o concluzie falsă și afirma că, în afară de burghezie și proletariat, nu existau alte forțe pe care ar putea să se bazeze combinațiile de opoziție sau cele revoluționare. Prin poziția lui în problema țărănească, Plehanov a părăsit terenul analizei marxiste, care a apreciat just natura socială a țărănimii și a arătat limpede că ea este chemată să fie aliatul clasei muncitoare nu numai în lupta împotriva moșierilor feudali și autocrației țariste, ci, prin păturile ei sărace, și împotriva exploatării capitaliste. Aparține în întregime lui Lenin meritul de a fi făcut o analiză marxistă magistrală a forțelor sociale angajate în revoluție, de a fi elaborat tezele despre alianța necesară a proletariatului cu țărănimea și despre hegemonia proletariatului în lupta revoluționară. Genialele teze leniniste au căpătat o strălucită confirmare în desfășurarea ulterioară a evenimentelor istorice. Subliniind gravele greșeli oportuniste ale lui Plehanov în problema revoluției și a aliaților proletariatului, trebuie totuși să adăugăm că, în perioada premenșevică a activității lui, el a avut meritul de a fi combătut teoria falsă a narodnicilor, care susți-

neau că Rusia se găsea nemijlocit în fața revoluției socialiste. Arătînd că viitoarea revoluție va fi o revoluție burgheză și subliniind deosebirea dintre revoluția burgheză și revoluția socialistă, Plehanov vedea, în același timp, posibilitatea trecerii imediate de la această revoluție la revoluția socialistă. Mai tîrziu, devenind menșevic, el a abandonat această teză și și-a însușit punctul de vedere oportunist, care separa revoluția burgheză de cea socialistă printr-o îndelungată perioadă istorică.

Vom termina aceste scurte și generale considerații asupra operei filozofice a lui Plehanov, oprindu-ne asupra unui aspect de o însemnătate excepțională a activității lui. Este vorba de lupta pe care a dus-o el pentru apărarea învățăturii marxiste în general și a filozofiei marxiste în special, respingînd cu intransigență încercările revizioniste de a denatura substanța revoluționară a marxismului, spre a-l transforma într-o doctrină liberală, acceptabilă burgheziei. La sfîrșitul veacului trecut, cînd renegatul Bernstein a pornit pe drumul jalnic al revizionismului, numai Plehanov, în întreaga social-democrație internațională, s-a ridicat cu tărie în apărarea pozițiilor marxiste atacate de revizioniști. În articolul său *Marxism și revizionism*, Lenin sublinia acest fapt în următorii termeni: „Singurul marxist în social-democrația internațională, care a criticat în mod consecvent, din punctul de vedere al materialismului dialectic, toate trivialitățile imposibile înșirate de revizioniști, a fost Plehanov".

Din punct de vedere filozofic, revizionismul bernsteinian a fost o încercare de a lichida materialismul dialectic, înlocuindu-l cu doctrina idealistă a neokantianismului. Făcînd cor cu ideologii burgheziei, cu profesorii burghezi de filozofie idealistă, revizioniștii și-au însușit lozinca reacționară „înapoi la Kant", încercînd să răspîndească în sînul social-democrației doctrina filozofului idealist și proclamînd necesitatea revizuirii gîndirii marxiste și completării ei cu tezele filozofiei critice kantiene. Asalturile revizionismului filozofic au rămas fără răspuns din partea teoreticienilor internaționalei a II-a, care manifestau o atitudine indiferentă sau chiar binevoitoare față de activitatea de subminare dusă de revizioniști. În atmosfera aceasta de nepăsare sau complicitate, a răsunat glasul de protest al marxistului rus. Într-o serie de articole strălucite (*Bernstein și materialismul, Cant împotriva lui Kant sau testamentul spiritual al d-lui Bernstein, Konrad Schmidt împotriva lui Karl Marx și Friedrich Engels, Materialism sau kantianism, Încă o dată despre materialism*), Plehanov demască cu energie și cu profunzime revizionismul filozofic și apără tezele fundamentale ale materialismului filozofic marxist, subliniind opoziția dintre eclectismul plat al construcțiilor revizioniste și caracterul unitar, armonios al teoriei marxiste, ale cărei elemente componente sînt strînse într-o indisolubilă legătură. În același timp, el arată limpede substratul adevărat al construcțiilor revizioniste, esența lor social-politică și relația ce există între revizionismul filozofic și încercările burgheziei de a submina mișcarea muncitorească, lipsind-o de teoria ei revoluționară.

O deosebită însemnătate prezintă apărarea pe care a făcut-o Plehanov dialecticii materialiste, principala țintă a atacurilor revizioniste. Furia cu care revizioniștii s-au năpustit asupra dialecticii este ușor de

înțeles. Prin esența ei, dialectica este o metodă critică și revoluționară, care privește totul din punctul de vedere al schimbării neîntrerupte, care respinge orice idee de stagnare, care anunță pieirea a tot ce este în numele neîncetatei deveniri. Firește că această concepție nu putea fi pe placul burgheziei și apărătorilor ei revizioniști, interesați să descopere argumente filozofice, pentru a justifica veșnicia orînduirii capitaliste. Apărînd dialectica marxistă, Plehanov subliniază faptul că tocmai folosirea dialecticii, de care este pătrunsă întreaga operă a lui Marx și Engels, le-a permis acestora să transforme construcțiile socialismului utopic într-o teorie profund științifică. Dar profesorii burghezi și ucenicii lor din rîndurile revizioniștilor nu puteau accepta dialectica; ei încercau, precum spune Lenin, să înlocuiască dialectica „șireată" (și revoluționară) prin „evoluția" simplă (și liniștită). Se știe că revizionistul Bernstein s-a ridicat cu ură înverșunată împotriva concepției marxiste despre viața socială, împotriva materialismului istoric. Revizionismul bernsteinian a fost o încercare de a readuce idealismul în știința despre societate, de a îndepărta interpretarea științifică, materialistă, a fenomenelor sociale. Apărător al burgheziei, Bernstein nu putea accepta concluziile revoluționare ale analizei sociale marxiste, teoria marxistă a revoluției, învățătura lui Marx și Engels despre stat și dictatura proletariatului. Denaturînd în manieră vădită adevărul, Bernstein a încercat să prezinte materialismul istoric ca o doctrină fatalistă, care ar reduce dezvoltarea socială la acțiunea unui determinism economic orb și ar elimina cu totul orice manifestare a factorului subiectiv, a activității libere a omului, a activității raționale.

Ridicîndu-se în apărarea marxismului, Plehanov a adus o contribuție valoroasă la înțelegerea justă a problemelor de bază ale materialismului istoric. El a scos la iveală falsificările revizioniste ale lui Bernstein, dovedind în manieră strălucită că nimic nu este mai străin teoriei sociologice marxiste decît nesocotirea rolului factorului subiectiv în viața socială, că, dimpotrivă, materialismul istoric este singura concepție care a reușit să dea o explicație științifică raportului dintre obiectiv și subiectiv în istorie, dintre acțiunea determinantă a factorului economic și rolul deosebit de însemnat al activității umane, al activității politice și ideologice. Desprinzînd din complexul relațiilor sociale relațiile economice ca relații hotărîtoare, Marx și Engels au arătat, în același timp, că istoria este opera oamenilor, că oamenii își făuresc istoria în condiții determinate, în ultimă analiză, de acțiunea legilor economice, de necesitatea economică. Tocmai materialismul istoric a subliniat cu deosebită vigoare importanța activității politice a maselor, a claselor, partidelor și personalităților, rolul teoriei și ideilor înaintate și însemnătatea ideologiei, influența reciprocă a elementelor politice și ideologice ale suprastructurii și acțiunea lor asupra bazei economice. Fără a subestima contribuția lui Plehanov la dezvăluirea și combaterea încercărilor revizioniste, trebuie să arătăm că meritul de a fi făcut o analiză profundă și integrală revizionismului, sub toate aspectele lui, meritul de a fi dat o lovitură zdrobitoare construcțiilor dușmănoase ale revizioniștilor aparține lui Lenin.

Plehanov a desfășurat o neobosită activitate de critică și combatere

a pozițiilor ostile marxismului și tendințelor revizioniste care s-au manifestat în Rusia, la sfîrșitul veacului trecut și în primii ani ai veacului nostru. Este cunoscută lupta lui împotriva narodnicismului. Împreună cu cei din grupul „Eliberarea muncii", Plehanov are meritul de a fi combătut cel dintîi, și cu deosebită energie, concepțiile false și primejdioase ale pretinșilor prieteni ai poporului. Opera începută de el a fost desăvîrșită de Lenin, care a dat narodnicismului reacționar lovitura de grație și a nimicit influența ideologică și politică a acestuia. Plehanov a înțeles esența oportunistă a economismului și a dezvăluit oportunismul economiștilor în articole pline de combativitate. De asemenea, el a înțeles natura revizionistă a concepțiilor așa-zișilor „marxiști legali", de felul lui P. Struve, care, răstălmăcind anumite teze marxiste, încercau să le folosească în interesul burgheziei și rînduielilor capitaliste. Plehanov a supus unei ascuțite critici ideile acestor avocați ai capitalismului, travestiți în haine marxiste. Mai tîrziu, în perioada 1908—1912, el a dus împreună cu Lenin lupta împotriva empiriocriticismului. Însemnătatea lucrărilor lui Plehanov îndreptate împotriva revizionismului internațional și rus poate fi înțeleasă și apreciată cu deosebire în epoca actuală, cînd revizionismul, unealtă a burgheziei imperialiste, și-a reînceput atacurile, folosind, în linii generale, aceleași argumente ca și revizioniștii din trecut (Bernstein, Kautsky etc.) și încercînd să reînvie vechile poziții oportuniste, nimicite de critica marxistă a lui Lenin și Plehanov.

Precum am arătat, după 1903, Plehanov a alunecat pe pozițiile oportunismului menșevic și s-a îndepărtat, prin aceasta, de linia științifică a marxismului, de învățătura lui revoluționară. Deși putem cita și din această perioadă opere valoroase, în domeniul filozofiei marxiste, cum este lucrarea *Chestiunile fundamentale ale marxismului* (1908), (ultima dintre lucrările filozofice ale lui Plehanov, în care găsim o expunere sistematică a materialismului dialectic), cum sînt articolele îndreptate împotriva empiriocriticismului, în general însă poziția lui menșevică din această etapă a fost cauza unor greșeli grave în domeniul teoriei și practicii revoluționare. Menșevicul Plehanov, luînd locul marxistului Plehanov, a rămas în urma istoriei, a încetat a mai înțelege sensul adevărat al evenimentelor care se desfășurau sub ochii lui, a ajuns, la rîndul lui, prizonierul unor construcții false, reacționare, infirmate de realitate. Fără să uităm acest capitol din viața și activitatea lui, atunci cînd trebuie să ne pronunțăm asupra locului pe care îl ocupă Plehanov în istoria mișcării muncitorești ruse și internaționale, este necesar să ne referim în primul rînd la contribuția deosebit de valoroasă pe care a adus-o el în perioada ce a precedat anul 1903, explicînd, dezvoltînd și apărînd cu fermitate și pasiune învățătura marxistă, în lucrări filozofice strălucite, pline de erudiție și scrise cu pana unui scriitor de mare talent. Aceste lucrări reprezintă un monument impresionant de gîndire, un bun foarte prețios al proletariatului internațional. Prin această parte a operei lui, Plehanov este și rămîne un eminent gînditor marxist. Marele Lenin ,dînd întreaga lui prețuire acestor scrieri, spunea că nu este posibil de a deveni un comunist adevărat, conștient, fără a studia tot ceea ce Plehanov a scris în filozofie, căci este ceea ce s-a scris mai bun în literatura internațională a marxismului (*Încă o dată despre sindicate, Opere,* vol. 26).•

Г. В. ПЛЕХАНОВ, ФИЛОСОФ МАРКСИСТ

Краткое содержание

В настоящей работе автор выявляет ценный вклад Г. В. Плеханова в область марксистской философии в течение второго периода его деятельности, предшествовавшего его переходу на опортунистические позиции меньшевизма (1883—1903).

Этот вклад, значение которого было подчёркнуто Лениным, заключается в сильном утверждении материализма и диалектики, в безоговорочной критике идеализма и метафизики, в глубоком разумении материалистического понимания истории, которое он старался выяснить и распространять, прокладывая, таким образом, путь к победе марксизма в России.

Автор пытается выявить некоторые из основных сторон теоретических взглядов Г. В. Плеханова, подчёркивая вопросы идеологического развития, роль масс и личности в истории, значение социалистической революции и диктатуры пролетариата. Автор настаивает также на значении борьбы Г. В. Плеханова против ревизионистских попыток, начатых Бернштейном и продолженных другими ревизионистами прошлого, — попыток очистить марксизм от его революционного содержания и превратить его, таким образом, в либеральную буржуазную теорию.

Эта сторона философских трудов Г. В. Плеханова имеет особенно важное значение при нынешних обстоятельствах борьбы против современного ревизионизма.

G. V. PLÉKHANOV, PHILOSOPHE MARXISTE

Résumé

L'auteur se propose de mettre en lumière la contribution remarquable de G. V. Plékhanov dans le domaine de la philosophie marxiste, pendant la seconde période de son activité, qui a précédé son passage aux positions opportunistes du menchévisme (1883—1903). Cette contribution, dont l'importance a été soulignée par Lénine, consiste dans l'affirmation vigoureuse du matérialisme et de la dialectique, dans la critique sans réserve de l'idéalisme et de la métaphysique, dans la profonde compréhension de la conception matérialiste de l'histoire qu'il s'appliqua à expliquer et à propager, ouvrant ainsi la voie à la victoire du marxisme en Russie. L'auteur cherche à faire ressortir quelques-uns des aspects essentiels de l'activité théorique de Plékhanov, en insistant sur les problèmes du développement idéologique, du rôle des masses et des personnalités dans l'histoire, de la révolution socialiste et de la dictature du prolétariat. L'auteur souligne aussi l'importance de la lutte menée par Plékhanov contre les tentatives revisionnistes, inaugurées par Bernstein et continuées par les autres revisionnistes du passé, de vider le marxisme de son contenu révolutionnaire et de le transformer ainsi en une théorie libérale acceptable à la bourgeoisie. Par cet aspect, l'oeuvre philosophique de Plékhanov présente un grand intérêt, dans les circonstances actuelles de la lutte contre le revisionnisme contemporain.